

- витоки наукового пізнання краю // Вільне слово (Житомир). – 1995. – 8, 15 груд.
42. *Баженов Л. В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. – Хмельницький: Доля, 1995. – С. 54–56.
43. ЦДІА України у м. Києві, ф. 2205, оп. 1, спр. 1–433.
44. *Баженов Л. В.* Вказана праця. – С. 54–55.
45. *Антонович В. Б.* Археологическая карта Волынской губернии. – М., 1900. – 130 с.
46. *Фотинский О.* Волынь на XI археологическом съезде в г. Киеве // ВЕВ. – 1899. – № 32.
47. *Дахненко Л.* Вказана праця. – С. 5.
48. Там само. – С. 4.

Николай Кострица

Роль религиозного краєведіння в дослідженні малої Родины

Исследован вклад религиозных деятелей в развитие и становление краеведения на Волыни.

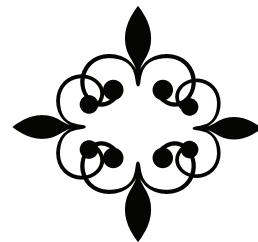
Ключевые слова: религиозные деятели, священнослужители, краеведение, Волынь.

Mykola Kostrytsya

Church ministers' deposit to development of area studies

It is an investigation of clerics' deposits in development and formation of Volyn area studies.

Key words: clerics, church ministers, area studies, Volyn.

49. *Костриця М., Кондратюк Р.* Краєзнавець М. Трипольський і його нарис про Житомир // Житомирський вісник. – 1996. – 19 лип.
50. *Кот С. І.* Волинське давньосховище: слідами втрачених цінностей // Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції / Відп. редактор М. Ю. Костриця. – Житомир, 1994. – С. 47–50.
51. *Дахненко Л.* Вказана праця. – С. 6.
52. Тези наукової конференції до 100-річчя Волинського Єпархіального Давньосховища: 18–20 травня 1993 року / Відп. редактор Б. А. Кругляк. – Житомир, 1993. – 67 с.

УДК 246.1; 146.3. К-65

Олена Калінович, Юрій Коптюх (м. Переяслав-Хмельницький)

АРХІТЕКТУРА ТА ІКОНОПИС ОСТРІЙСЬКОЇ ПОКРОВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

У статті висвітлюються архітектурні особливості Покровської церкви та подається опис найбільш цікавих сюжетів ікон, пов'язаних із Переяславщиною.

Ключові слова: церква, архітектура, музей, ікона, хрест, святий, монастир.

Козацька церква 1606 р., освячена в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці, перевезена на територію музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини з с. Острійки Білоцерківського р-ну Київської області. Культова споруда відноситься до так званої Придніпровської архітектурної школи народного будівництва, якій, за визначенням В. Щербаківського, притаманні величність і монументальність. Зокрема, це характерні високий нижній об'єм, вузькі вікна, відсутність декору, суворі та виразні форми. Зовні стіни від дощу захищені шалівкою, дах вкритий металом, пофарбованим у зелений колір. Дослідник дерев'яного церковного будівництва М. Драган відносить Покровську церкву до поширеного типу дерев'яної архітектури – тризрубного¹.

Церква тридільна – вона складається з трьох приміщень (бабінець + неф + вівтар) і тризрубна (основу будівлі складає четверик – прямокутний зруб із горизонтально притесаних колод). До четверика приєднано два прируби, менші зруби приєднані до головного. Західний прируб прямокутний (бабінець). Східний прируб гранчастий – вівтар.

Церква триверха, на маківках розміщено золотисті фігурні ковані хрести. Маківки бані (великої сферичної покрівлі церкви) і заломі покриті пофарбованим у зелений колір залізом. За свідченнями П. Алепського (XVII ст.), церкви в Україні вкривали білим залізом, або фарбувалися зеленою фарбою. Покровська церква була покрита залізом в автентичному середовищі у 1823 р.².

Під маківками розміщені глухі ліхтарі (без отворів). Ліхтарі бабинця і вівтаря встановлено на заламах (вітрилах) – це трикутні елементи покрівлі, що накривають зруб і підтримують барабан. Ліхтар нефу встановлений на баню. У Покровській церкві одна баня, встановлена на 8-гранному розміщеному на

заломах барабані (уступі, утвореному комбінацією вертикальних конструкцій).

Зруб і прируби храму встановлено на дубових підвалинах. Це витесані бруси, товщі за бруси зрубу, на які й покладені. Фундаментом слугують великі кам'яні брили.

Уся церква шальована дошками. Цокольна частина виконана так званим опасанням, аби віддалити дощову воду від підвалін. За сумнівною тезою, висунутою О. Болюком, майстри церковного будівництва часто добували ганок, який, за словами дослідника, виконував аналогічну опасанню функцію³. Цей «ганок» має різні назви: зовнішня частина притвору, паперть, вестибюль тощо.

Шестикутні двері церкви відділяють зовнішню і внутрішню частину притвору. Їхня форма характерна і для старих українських хат. Особливої уваги заслуговує декорування одвірків. Церковні одвірки, як правило, спеціально виготовлялися перед закладкою стін, щоб мати з ними органічне поєднання. На одвірках вирізували дату побудови святилища, ім'я майстра, єпископа, фундатора тощо. Нині напис прочитати неможливо.

Архітектурною особливістю Покровського храму є два зовнішні вікна у вигляді хрестів, що характерно для церков XVII ст. Одне вікно – над дверима з паперті до бабинця, друге збереглося у зовнішній частині вівтаря і орієнтоване на схід. Ці хрести мають виразну форму одного з кількох поширених типів козацьких хрестів – так званих лапчастих або субмальтійських. Є слушними слова дослідника Г. Павлуцького: «До українських дерев'яних церков не можна прикласти жодної з відомих європейських мистецько-історичних схем... ні готику, ні бароко. Вони самі становлять стиль, цей стиль природно впливає з будівельного матеріалу»⁴.

Освітлюють церкву шість прямокутних

вікон. У середині вони перекриті хрестами, кілька з них збереглося. Ці хрести є кованими залізними пластинами із зарубами по краях полотна, стягнутими посередині металевим обручем.

На особливу увагу заслуговує перехід з бабинця у наву, який вирішений у трапецієподібній формі і нагадує конфігурацію одвірків у церквах цього періоду. Завершення арок переходів мало плавні вирізи⁵, що єднає це архітектурне вирішення з церквами Поділля⁶. Однак, за дослідженнями О. Бойка, існувала значна поліваріантність архітектурного вирішення цих переходів⁷.

Щодо внутрішнього убранства Покровської церкви. За визначенням Г. Логвінова, настінні розписи в церквах вживали тільки до XVIII століття⁸. За даними Н. Андрущенко, церква була розписана 1886 року⁹. Після останньої реставрації в 2008 р. деякі елементи розпису втрачені. Характерним для церков XVII ст. було й те, що їхній внутрішній простір розкривався углуб¹⁰.

На жаль, храмових ікон із цієї церкви не збереглося, тому нині тут експонуються ікони XIX ст. із зібрання НІЕЗ «Переяслав», які протягом багатьох років старанно збиралися співробітниками заповідника.

Особливою пошаною користувалися ікони Спасителя і Божої Матері. Зокрема, образ Покрови Пресвятої Богородиці, що мав давню традицію в народному іконописі – особливо в XVII ст., у часи національно-визвольної боротьби українського народу проти польської шляхти під проводом Богдана Хмельницького. Великою популярністю користувалися насамперед ті святі, канонічні діяння яких тісно перепліталися з народними обрядами, з вірою в силу їхнього заступництва (Святий Миколай Чудотворець, Георгій (Юрій) Зміборець, Ілля-Пророк, Параскева, Варвара).

Ікони із зображеннями цих святих, звичайно, є в Острійській Покровській церкві. Однак хотілося б зупинитися на притаманних Переяславщині нетипових сюжетах та на іконах, написаних переяславськими майстрами.

Багатофігурна ікона (с. Козинці, Переяславський повіт, XIX ст.). Розмір ікони – 72х39 см., зображення фронтальні, на повний зріст. Зліва направо зображені свв. мцц. Грина, Тетяна, Людмила, в центрі – св. Миколай Чудотворець, праворуч від нього – постаті св. кн. Олександра Невського, св. мч. Іоанна,

св. пророка Самуїла. Остання ікона написана на замовлення певного переяславського поміщика (ім'я, на жаль, невідоме) і знаходилася у сільській церкві. Такі ікони у храми дарували заможні пани-меценати (донатори), а зображали на них святих, чиї імена носили вони та члени їхньої родини.

Ікона Пресв. Богородиці Козельщанської. Образ надійшов із Переяслава від нащадків місцевого іконописця Василя Корнійовича Руденка (18... – 1933 рр.). Художник народився в с. Дем'янці Переяславського повіту. Навчався у філіалі іконописної школи в Києво-Печерській Лаврі на майстра-позолотника. У 1910-1920 рр. саме він вкривав сусальним золотом Володимирський собор. Також писав ікони¹¹. Цей образ написаний ним на початку XX ст. за списком ікони Козельщанської Божої Матері. Ікона належала у XVIII ст. дружині запорізького військового писаря Сіромахи. Той у 1764 р. підписав акт остаточного приєднання Малоросії до Росії, за те був пожалуваний землями і за бажанням імператриці Єлизавети Петрівни одружився з її фрейліною, італійкою за походженням. У XIX ст., переходячи в спадок, ікона опинилась у сім'ї графа В. І. Капніста в його маєтку в с. Козельщаному Кобеляцького повіту (Полтавська єпархія). У 1881 році донька графа Капніста Марія вивихнула ногу з викривленням ступні. Ніякі лікарські засоби не могли допомогти хворій. Графиня зібралася з дочкою їхати в Москву. Перед від'їздом порадила доньці помолитися перед сімейною іконою і почистити на ній ризу. Під час молитви хвора відчула чудесне зцілення. Після цього були й інші чудотворення. У графському саду влаштували каплицю для ікони, а пізніше збудували церкву. Пошанування цього образу швидко поширилось як Полтавщиною, так і всією Росією.

Переяславський іконописець Руденко міг виготовити цю пам'ятку на замовлення. На іконі італійського письма зображено Божу Матір, в якій на колінах лежить Предвічне Немовля з хрестом у руці. Праворуч від Богородиці зображені чаша і ложечка. Навколо голів святих – великі зіркоподібні золотисті німби. Привертає увагу яскраво-червоний мафорій Богородиці, густо обсіпаний зірочками. Інша назва цього сюжету – Невічерпна Благодать.

Праворуч у нефі знаходяться ікони святих, які зажили особливої пошани на Перея-

славщині. Це іконографічні зображення св. стратотерпців Бориса і Гліба, св. Макарія і Єфрема Переяславських, св. прпмч. Макарія Переяславського.

Ікона «Свв. Борис і Гліб». Св. благовірний князь Борис – у св. хрещенні Роман, син князя Володимира від його другої дружини Анни, гречанки. Жив у дружбі зі своїм братом Глібом. Був призначений своїм батьком на Ростовське князівство. Незадовго до своєї смерті Володимир послав Бориса з військом проти печенігів. Коли він повертався і зупинився табором над річкою Альтою біля Переяслава, до нього надійшла звістка про смерть батька. Це сталося 15 липня 1015 р. Місце Володимира зайняв Святополк, прозваний пізніше Окаянним. Дружина вмовляла Бориса піти на Київ і забрати батьків престол, але він не погодився. Натомість Святополк підіслав до нього найманих вбивць із Вишгорода. Ті закололи Бориса списами під час нічної молитви. Тіло Бориса головорізи повезли до Києва, але в дорозі виявилось, що Борис ще дихає, і варяги добили його мечами.

Гліб (у св. хрещенні Давид) князував у Муромі. Був убитий біля устя річки Смядини під Смоленськом. За наказом Святополка кухар Гліба перерізав йому горло. Тіло було поховано над Дніпром. Пам'ять Гліба святкується 5 вересня, 24 липня, 2 травня (за ст. ст.) (перенесення мощів)¹².

Борис і Гліб зображуються однаково: в шапках, у кожного в руках хрест і меч. Відмінності лише у споді одягу: у Бориса він чорний, а у Гліба червоний¹³.

Усі руські князі вважали святих Бориса і Гліба своїми покровителями і заступниками Руської землі. Борис і Гліб були першими руськими святими, канонізованими Руською та Візантійською Церквами. Канонізація Бориса і Гліба відбулася в 20-х роках XI ст. (1020-26 рр.), а офіційна канонізація Бориса і початок парного пошанування братів припадає на 1072 р. Тоді були відкриті мощі Бориса і засвідчена їхня нетлінність. Мощі святих спочивали у Вишгороді у церкві св. Василія. У 1239-40 рр., під час монголо-татарської навали, мощі загинули. Пам'ять святкується 24 липня, 2 травня (за ст. ст.) (перенесення мощів).

Особливо цінною і знаковою для колекції НІЕЗ „Переяслав” є ікона свв. Макарія і Єфрема Переяславських. Варто згадати їхні біографії та чини.

Ікона «Свв. Макарій і Єфрем Переяславські» (№3541). Св. Макарій народився у 1605 р. в Овручі на Волині в українській шляхетній родині Токаревських. Вихований у великій любові до Бога і православ'я, ще будучи підлітком, він вирішив присвятити своє життя церкві. Після смерті батьків став послушником Овруцького монастиря і тут прийняв чернечий постриг під ім'ям Макарій. До 1642 р. був ігуменом братського монастиря при церкві Воскресіння Христового в Кам'янці-Литовському під Гродно, поки обитель не пограбували і не захопили уніати. Потім його покликали до себе в настоятелі ченці Куп'ятицького монастиря, який він очолював до 1656 року. У 1660 р. братія Овруцького Успенського монастиря обрала Макарія своїм настоятелем. Місцєблюстителю Київської митрополічної кафедри архієпископ Чернігівський Лазар Баранович затвердив вибір ченців і возвів ігумена Макарія у сан архімандрита.

Цей монастир став однією із твердинь православ'я на Волині. Розбійницькі напади на монастир здійснювали татари, католицькі місіонери намагалися обіцянками схилити ігумена і братію перейти в унію, але вони залишалися непохитними у вірі.

У 1671 р. татари спустошили Овруч. Тоді ж поляки напали на монастир, зруйнували його, а ченців розігнали. Після того, як в обителі не залишилося жодного монаха, архімандрит Макарій змушений був залишити монастир. На прохання архієпископа Лазаря Барановича гетьман П. Дорошенко звернувся до митрополита Канівського Йосипа Нелюбович-Тукальського з пропозицією призначити прп. Макарія настоятелем Канівського Успенського монастиря. У Каневі св. Макарій уславився як чудотворець, зцілюючи своїми молитвами хворих і недужих, повертаючи людей до добродісного життя. Ченцями монастиря вівся хронопис чудес, здійснених преподобним Макарієм.

Мешканці Переяслава, буваючи у св. Макарія, просили його відвідати місто. Макарій погодився і якось прибув до Переяслава. Городяни зустріли його з великою радістю. Зберігся переказ про чудо зцілення, яке здійснив Макарій у Переяславі. До нього звернулися рідні впродовж двох років розбитого паралічем хворого, з проханням вчинити над недужим таїнство Єлеосвячення. Під час помазання святим елеєм хворий зцілювався¹⁴.

Прп. Макарій стійко тримався православ'я і категорично відкидав усі пропозиції греко-католиків приєднатися до унії. Щоб змусити ігумена і братію залишити монастир, польські урядовці потурвали татарським загонам, дозволяючи їм здійснювати розбійницькі напади на обитель.

Загальне становище на правобережжі залишалося вкрай непевним і небезпечним. Прп. Макарій провістив майбутнє зруйнування монастиря і свою мученицьку смерть.

5 вересня 1678 р. турки увірвалися на територію монастиря. Назустріч їм вийшов сам св. Макарій у волосяниці і з хрестом у руках. Турки схопили його і почали вимагати, щоб Макарій віддав їм монастирські скарби. Мученика сікли шаблями, били нагаями, кололи списами і, нарешті, відрубали голову (за деякими даними, відірвали). Земний шлях преподобного закінчився 7 вересня 1678 р., напередодні свята Різдва Пресв. Богородиці.

Люди, які залишилися в Успенському соборі монастиря і були свідками вчинку архімандрита Макарія, вночі забрали тіло ігумена. Наступного дня турки спалили собор. Самійло Величко так написав про це: «Сподіваючись врятуватися від біди, багато канівських людей утекло і замкнулося тоді у велику кам'яну церкву старого й красного Канівського монастиря, але турки, достатньо обклавши ту церкву навколо дровами і соломою, запалили її разом з усім тим монастирем і всіх людей у церкві задушили»¹⁵.

Коли розбирали згарище, серед обгорілих людських останків виявили не пошкоджене вогнем тіло преподобномученика у волосяниці з наперсним хрестом і хрестом у руці. Його було поховано 8 вересня на тому місці, де знаходився вівтар зруйнованого турками собору.

Після поховання тіло св. Макарія перебувало в землі 10 років. Уніати довго перешкоджали православним відбудувати церкву, і лише у 1688 р. розпочалися відновлювальні роботи. Відкривши домовину прп. Макарія, виявили його мощі неглітними.

Святі мощі прпмч. Макарія 13 травня 1688 р. були урочисто перенесені до Переяславської полкової церкви Воскресіння Христового. Сюди ж передали й улюблену книгу преподобномученика «Бесіди Іоанна Золотоустого на 14 послань святого апостола Павла» (Київське видання 1621-1623 рр.) з його власноручним написом на звороті сьомої сторінки: «Макарій Токаревський, Архимандрит Овруч-

ський Ігумен Пинський, Купятицький, Каневський, содержай сию книгу бесед Апостольских рукою власною»¹⁶.

8 листопада 1713 р. мощі св. Макарія були урочисто перенесені до новозбудованої Архангело-Михайлівської церкви. Після закриття Михайлівського монастиря мощі святого преподобномученика Макарія 4 серпня 1786 р. перенесли до Вознесенського собору з хресним ходом, у супроводі духовенства, великої кількості мешканців міста й навколишніх сіл і поклали ліворуч головного іконостасу на честь Вознесіння Господнього. У 1851 р. з лівого боку собору був влаштований престол в ім'я св. прпмч. Макарія. Мощі знаходилися у гробниці біля іконостасу в ніші під розкішним балдахіном¹⁷.

Після зведення в Черкасах великого собору св. Архістратига Михаїла 25 травня 2003 р. до цього храму були перенесені мощі св. Макарія. Там вони знаходяться і сьогодні. Частина мощів зберігається в Переяслав-Хмельницькому Свято-Троїцькому храмі, куди вони були передані в 1998 р. Пам'ять святого вшанується 7 (20) вересня і 13 (26) травня (день перенесення мощів святого з Канева до Переяслава).

Святий Єфрем Переяславський є одним з найвидатніших представників Руської церкви 2 пол. XI ст. Він був останнім незалежним від Києва переяславським митрополитом. Народився св. Єфрем у середині 30-х рр. XI ст. Питання про його родовід остаточно не з'ясоване.

Єфрем добре зарекомендував себе при київському князеві Ізяславі і згодом почав виконувати обов'язки охоронця майна. Але його не задовольняло таке становище. Можливо, не влаштовували придворні порядки чи не склалися стосунки з Ізяславом. У січні 1062 р. Єфрем залишив княжий двір і прийняв чернечий постриг від сподвижника прп. Антонія Печерського – прп. Никона. Це стало причиною конфлікту між князем Ізяславом та Печерським монастирем. Майже одночасно з Єфремом у Печерському монастирі приймає постриг син одного з найближчих бояр князя Ізяслава – Варлаам. У цей час київський князь був у поході. Повернувшись, він обурився з приводу постригу людей, котрими дорожив, і дав волю своєму роздратуванню. Внаслідок цього Антоній іде в печери, Никон залишає Київ, ігуменом монастиря стає Варлаам, а Єфрем вирушає до Візантії.

Прибувши до Константинополя, він зупиняється в одному з найдавніших візантійських монастирів – Студійському. Там, на прохання ігумена Печерського монастиря Феодосія, який змінив Варлаама, Єфрем готував матеріали для богослужбової реформи в Печерському монастирі: підбирав книги, переписував Устав Студійського монастиря, який незабаром прийняли й інші обителі не тільки на Русі, а й усю Східну Європу. Зібрані й переписані матеріали Єфрем передає до Києва у 1066-1067-х рр. Устав Студійського монастиря використовували в Руській церкві до середини XIV ст.

Літописець Нестор зафіксував, що Єфрем після досить тривалого періоду життя в Константинополі був посланий на Русь у якості митрополита переяславського. Близько 1085-1086 рр. митрополит Єфрем відвідує Константинополь, звідки привозить майстрів-будівельників. «Повість временних літ» повідомляє: «У сей же рік освячена була церква святого Михаїла переяславська Єфремом, тої церкви митрополитом, який спорудив її великою, бо раніше була в Переяславі митрополія, і спорядив у ній багате убрання, оздобивши її всілякими прикрасами і церковним начинням. Сей бо Єфрем був скопец, високий тілом, в ці роки багато звів споруд: докінчивши церкву св. Михаїла, він заклав також церкву св. Феодора на воротах города і св. Андрія коло церкви біля воріт, і кам'яні стіни города і кам'яну споруду бані – сього ж не було в Русі – і прикрасив город Переяславський спорудами церковними та іншими будовами»¹⁸.

Уже в 1091 р. писемні джерела представляють Єфрема в якості найбільш авторитетного ієрарха Руської церкви. 14 серпня 1091 р. він очолює урочисте перенесення раки з мощами св. Феодосія Печерського до Печерського собору Успіння Пресв. Богородиці. Саме св. Єфрем 9 травня 1092 року запроваджує свято перенесення мощів св. Миколая Мирлікійського у Софійському соборі Києва, куди вони прибули вже при Єфремові з італійського містечка Барі.

Для запровадження свята перенесення мощів св. Миколая Чудотворця на Русі було проведено ряд заходів: перенесено мощі у Софійському соборі, Єфремом були записані свідчення нових руських чудес св. Миколая Угодника, написана «Повість про перенесення мощів св. Миколая, Мирлікійського чудот-

ворця» і складена служба пам'яті святого.

При митрополиті Єфремі у Києві продовжувалася будівельна активність: була зведена церква св. Миколая, відбудований Софійський собор, який було освячено 4 листопада 1095 р.

У квітні 1096 р. Собором Руських єпископів було обрано нового київського митрополита – Миколая. Єфрем, зберігши за собою титул та значну частину привілеїв, повертається до Переяслава, де опиняється поруч із Володимиром Мономахом. Утворюється один із найбільш цікавих та продуктивних союзів світської і церковної влади на той час. Діяльний талановитий князь і митрополит Єфрем приступили до масштабного облаштування переяславських земель.

Митрополитом Єфремом та Володимиром Мономахом будуються Успенський храм і єпископський двір у Суздалі; у Смоленську в 1101 р. зводиться собор Успіння Пресв. Богородиці (перша кам'яна споруда в цьому краї); в Острі будується церква св. Архістратига Михаїла, залишки вівтарної частини котрої збереглися до наших днів¹⁹.

За свідченням Києво-Печерського патерика, саме св. Єфремові належить ініціатива заснування перших на Русі лікарень при монастирях, притулків для прочан та убогих, безкоштовного лікування хворих у підвладній йому єпархії. За св. Єфрема в Переяславі почали вести історичні записи – Переяславський літопис, який пізніше увійшов до складу загальноруських літописних списків.

Помер св. прп. Єфрем Переяславський у середині 1104 р., хоча деякі дослідники називають 1098-й рік. Похований в усипальниці збудованого ним Михайлівського собору, а пізніше його мощі були перенесені до Києво-Печерської Лаври і покладені в печері прп. Антонія у Введенській церкві, де знаходяться і нині²⁰. Поминають цього святого 10 лютого (18 січня за ст. ст.).

На іконі зображені святі Єфрем і Макарій в повному облаченні.

Праворуч – фронтальне ледь повернуте вправо на повний зріст зображення св. єпископа Єфрема. Він одягнений в синій сакос із червоним відворотом, прикрашений золотистими смужками, та зелений підсакосник із золотистими поручами. На голові – світло-рожева митра, яка в основі має золотистий вінець. Права рука святого піднята в благословляючому жесті, лівою він тримає

єпископський посох як символ духовної влади.

Зліва на іконі на повний зріст зображено св. Макарія Переяславського. Він одягнений у сирій підризник, блідо-рожеву фелонь із зеленим відворотом, прикрашену золотистими стрічками, синю епитрахиль. На голові – синя митра із золотими прикрасами. В лівій руці тримає дерев'яний хрест із трилісником, права піднята в благословляючому жесті. Кольорова гама ікони небагата, композиція дещо спрощена, написана, найімовірніше, народним майстром за канонічним зразком.

На вищому художньому рівні виконана датована XIX ст. ікона святого Макарія, чудотворця із с. Віненці на Переяславщині.

Сивобородого святого зображено на повний зріст у повному облаченні: золотистий підризник, світло-блакитна фелонь, сині епитрахиль і палиця. Поруч зі святим забрано стіл із розкритим Євангелієм. Стіл вкритий жовто-коричневою скатертиною, прикрашеною блакитною каймою і довгими крученими золотистими торочками. Права рука святого Макарія піднята в благословляючому жесті. В лівій руці – дерев'яний золотистий хрест і світло-жовтий трилісник. У центрі ікони на підлозі стоїть високий коричневий фігурний підсвічник з палаючою свічкою. На іконі зліва від іконостасу, на солеї позаду амвону зображено раку з мощами святого Макарія Переяславського. Вона знаходиться на престолі під розкішним балдахіном, що має форму ротонди. Світлі колони підтримують золотий куля-

стий купол з верхівкою-короною, з боків якої – хрест і скіпетр.

Сюжет цієї ікони відповідає свідченням про перенесення 4 серпня 1786 р. мощів св. Макарія до Вознесенського собору. Напис внизу ікони йде одним рядком церковнослов'янською мовою: «Святий преподобний мученик Макарій, Переяславський чудотворець». Тло ікони пастельних прозорих відтінків, світло ніби летить згори від зображених біля вікна ангелів. Оскільки на іконі детально виписано раку з мощами святого, можна припустити, що цей образ є списком ікони середини XIX ст. з Вознесенського собору м. Переяслава, де стояли мощі святого.

Переходячи до загальних висновків, слід зазначити, що на сьогодні надзвичайної актуальності набуває питання дослідження і фіксування архітектоніки культових споруд, особливо XVII-XVIII ст. Справа в тім, що внаслідок ремонтів²¹ значна кількість архаїчних елементів втрачена. На жаль, ця традиція частково поширюється на пам'ятки національного значення, які знаходяться у скансенах. У той же час саме ці елементи дають змогу найточніше реконструювати генезис архітектурних особливостей певних хронологічних періодів.

Закономірним тож видається і питання відтворення внутрішнього оздоблення православних церков, адже багатосюжетні ікони є невід'ємною складовою інтер'єрів культових споруд.

Джерела та література

1. Драган М. Українські дерев'яні церкви: генеза і розвій форм. – Львів., 1937. – Ч. 1. – С. 43.
2. Андрущенко Н. Село Острійки: з історичної та духовної спадщини. Історичний нарис. – Біла Церква: Видавець П. Шонківський. – 2005. – С. 13.
3. Болюк О. Інтер'єр дерев'яних церков: порівняльний мистецтвознавчий аспект // Історія релігії в Україні. – 2005. – С. 539.
4. Павлуцький Г. Древности Украины. – К., 1905.
5. Мокрий В. Церква в житті українців. – Львів, Краків, Париж, – 1993. – С. 56.
6. Сецинский Е. Южнорусское церковное зодчество. – Каменец-Подольский., 1907.
7. Бойко О. Проекти реставрації церков Київської області: за архівними матеріалами інституту // Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація». – Ч. 8. – 1997. – С. 93-110.
8. Таранушенко С. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. – К.: Будівельник, 1976. – С. 5.
9. Андрущенко Н. Село Острійки: з історичної та духовної спадщини. Історичний нарис. – Біла Церква.: Видавець П. Шонківський. – 2005. – С. 13.
10. Тихонова М. Інтер'єр запорозької церкви XVII століття на прикладі Покровського

храму нової Січі // Історія релігії в Україні. – Кн. II. – 2005. – С. 791.

11. Набок Л. Мальярня Вознесенського монастиря та переяславські іконописці // Могилянські читання. – К.: Фенікс, 2006. – С. 375-380.
12. Дублянський А. Українські святі. – Мюнхен, 1962. – С. 36-37
13. Срезневский И. Сказание о Борисе и Глебе. – СПб., 1860.; Лихачев Н. Лицевое житие святых благоверных князей Бориса и Глеба по рукописи конца XV столетия. – СПб., 1907.; Алековский М. Русские Глеборисовские энколпионы 1072-1150 годов // Древнерусское искусство. Художественная культура домонгольской Руси. – М., 1972. – С. 120-122; Хлебов Г. Житийная икона Бориса и Глеба из Муромы // Памятники культуры. Новые открытия. – Л., 1984; Богословский С. Святые князья Борис и Глеб в древнерусской литературе // Университетские известия. – 1915. – №11-12. – С. 1-16; 1916. – №5-6. – С. 65-96; 1916. – №7-8. – С. 97-128; 1916. – №9-10. – С. 129-144; 1914. – №1-2. – С. 145-168.
14. Житие святого преподобномученика Макария, архимандрита Овручского, Переяславского чудотворца. – К., 1888. – 31с.
15. Сецинский Е. Южнорусское церковное зодчество. – Каменец-Подольский., 1907.
16. Вознесенская церковь в городе Переяславе // Полтавские епархиальные ведомости. – № 15 (часть неоф.). – 1868. – С. 347-392.
17. Там само.
18. Див. докл.: Бузян Г., Набок Л., Роздобудько М., Тетеря Д. Нариси з історії давнього Переяслава. – К., 2007.
19. Коринный М. Переяславская земля X – 1 пол. XIII века. – К., 1992. – С. 118.
20. Див. докл.: Бузян Г., Набок Л., Роздобудько М., Тетеря Д. Нариси з історії давнього Переяслава. – К., 2007.
21. У середньому у дожовтневий період церкви капітально перебудовувалися раз на 20-30 років.

Юрий Коптюх, Елена Калинович

Архитектура и иконопись острийской Покровской церкви

В статье освещаются архитектурные особенности Покровской церкви и дано описание наиболее интересных сюжетов икон, связанных с Переяславщиной.

Ключевые слова: церковь, архитектура, музей, икона, крест, святой, монастырь

Yurij Koptuh, Olena Kalynovych

Architecture and icon painting of Ostriyki` Intercession Church

The article deals with the features of architecture of Intercession Church and most interesting subjects of icons, which connected with Pereyaslav region.

Keywords: church, architecture, museum, icon, cross, saint, monastery.

